

ACCESUL LA EDUCAȚIE ÎN SOCIETATEA ROMÂNESCĂ ACTUALĂ

GABRIELA NEAGU
LAURA STOICA
LAURA SURDU

DIAGNOZA SISTEMULUI DE ÎNVĂȚĂMÂNT

Educația este considerată un „drept fundamental în sine și una dintre cheile exercitării altor drepturi inerente naturii umane. Ca un drept care contribuie la autonomia individului, educația este principalul instrument care permite adulților și copiilor marginalizați din punct de vedere economic și social să iasă din sărăcie și să obțină mijlocul de a participa, din plin, la viața comunității lor” (Hénaire, 2001). În acest context, dreptul la educație trebuie înțeles ca dreptul fiecărui individ de a-și însuși deprinderile, abilitățile, cunoștințele necesare găsirii unui loc de muncă, care să-i aducă un venit și care să-i permită integrarea deplină în viața socială, economică, culturală, politică etc. a societății.

Ținând cont de importanța pe care o au educația și formarea profesională pentru individ și, în același timp, pentru societate, excluziunea individului din sistemul de învățământ nu mai constituie doar o problemă a școlii, ci și a societății. Elevii excluși din sistemul educațional nu sunt considerați doar victime ale inegalităților sociale, educaționale, ci și tineri costisitori pentru societate, datorită cheltuielilor pe care le presupune pregătirea și integrarea profesională, susținerea lor prin mecanismele de asistență socială. Fenomenul de excluziune a individului din sistemul de învățământ, și apoi, din viața socială constituie o preocupare a tuturor statelor europene. La nivelul Uniunii Europene este vorba despre o experiență de mai bine de 15 ani de elaborare a unui sistem legislativ, rezultat în urma derulării a numeroase programe, vizând populația aflată în situația de excluziune socială ca urmare a nivelului redus de educație și a lipsei unei calificări profesionale¹ (HORIZON, NOW, EUROFORM, PAUVRETE III, TRANSITION, PETRA).

Principalul efect al stării socioeconomice actuale asupra sistemului educațional îl constituie **accentuarea inegalităților de șanse în educație**, care, pe termen lung, conduce la excluziunea socială a grupurilor cu risc școlar. Inegalitățile de șansă în educație se manifestă prin:

---

¹ *La lutte contre l'échec scolaire: un défi pour la construction européenne*, www.eurydice.org.

- inegalități între nivelurile de învățământ;
- inegalități între unitățile de învățământ;
- inegalități între elevi.

La baza acestor inegalități, se află o serie de factori, care constituie, în fapt, principalele probleme ale sistemului educațional:

a. Subfinanțarea continuă din ultimii treisprezece ani (procentul de 4% din PIB prevăzut pentru învățământ nefiind atins niciodată, după '89, cheltuielile publice pentru educație variind între 3–3,6% dintr-un PIB în scădere).

Tabelul nr. 1

Cheltuieli publice cu educația în România

România	1989	1996	1997	1998	1999	2000
Chelt. din PIB (%)	2,2	3,5	3,3	3,3	3,2	3,1
Chelt. Publice (%)	7,1	10,4	9,6	9,4	7,8	8,2

Sursa: Trans Monee Database, 2001; INS, Ministerul Finanțelor pentru România 1999 și 2000.

Într-un studiu recent asupra sistemului de învățământ obligatoriu din România, se aprecia că „școala românească are nevoie de investiții masive (...). Numai un buget de șoc și afirmarea unor mecanisme de stimulare puternică a investițiilor în învățământ pot salva învățământul de la dezastrul care se profilează” (Vlăsceanu, 2002). Deși indicii investițiilor în învățământ cunosc o creștere de 2,5 ori, în 1998, comparativ cu 1990 (sursa: Ministerul de Finanțe), distribuția teritorială inegală a acestor investiții afectează, în special, comunitățile sărace (mediul rural, comunități izolate) și contribuie la scăderea oportunităților școlare ale elevilor proveniți din aceste medii.

Subfinanțarea sistemului educațional se reflectă în precaritatea dotărilor materiale și în nivelul scăzut al infrastructurii (numărul insuficient al unităților de învățământ, transport școlar, cămine, cantine) unora dintre unitățile de învățământ. Această situație conduce la diferențe între comunitățile dezvoltate și cele sărace, cu accent pe axa urban–rural, devenind un factor determinant de excluziune socială a populației sărace.

Dependența financiară a instituțiilor școlare din rețeaua învățământului preuniversitar, la nivel local, induce apariția unor factori de risc pentru educație. Finanțarea instituțiilor școlare depinde, pe de-o parte, de nivelul de dezvoltare economică al regiunii/localității în care funcționează școala, iar pe de alta, de relațiile care se stabilesc între cadrele didactice și autorități. Disparitățile majore în ceea ce privește nivelul de dezvoltare economică între regiuni/zon/localități, ca și relația cu autoritățile (fie ele centrale sau locale), față de care cadrele didactice (intervievate cu ocazia unor studii de caz) s-au declarat nemulțumite, pot explica diferențele în asigurarea condițiilor de învățare între localități. Cele mai afectate sunt școlile din mediul rural: condițiile improprii de învățare atrag după sine mai

puțin personal didactic calificat, rezultate școlare mai slabe și o neîncredere mai mare a populației în sistemul de învățământ.

b. Cheltuielile educaționale ridicate, preluate de familie. Legea Învățământului prevede gratuitatea învățământului, ceea ce echivalează cu plata salariilor profesorilor de la bugetul de stat, finanțarea integrală a costurilor școlarizării grupei pregătitoare pentru școală, cofinanțarea întreținerii preșcolarilor și elevilor în internate, cămine și cantine, cofinanțarea unor activități extrașcolare, acordarea de burse sociale și de merit, reducerea costurilor de deplasare cu mijloace în comun ș.a. În plus, prin trecerea școlilor în subordinea primăriilor, acestea din urmă sunt obligate să asigure plata cheltuielilor legate de întreținerea școlilor și de investiții.

În aceste condiții, s-ar putea pune în mod firesc întrebarea: date fiind facilitățile oferite pentru accesul la sistemul public de educație, care sunt costurile educației pe care trebuie să le suporte familia? Cercetările de teren întreprinse de către noi, în ultima perioadă, arată că familiile elevilor trebuie să facă față unui volum mare de cheltuieli: pentru rechizite școlare, cărți, uneori chiar și manuale școlare, pentru hrană, cheltuieli de transport și de cazare, acolo unde este cazul, cheltuieli legate de activități extrașcolare, de întreținerea școlii și de cumpărarea materialului didactic (fondul clasei/fondul școlii).

Cu cât crește nivelul de școlaritate, cu atât valoarea acestor costuri ale educației pe care trebuie să le suporte familia este mai ridicată. O analiză simplă cost-beneficiu la nivelul familiei arată că valoarea bănească a costurilor suplimentare ale școlarizării depășește valoarea alocației pentru copii.

Cheltuielile pentru educație din bugetele gospodăriilor sunt foarte scăzute, ajungând, în 1999, la numai 3,4% din cheltuielile totale de consum pe ansamblul gospodăriilor: 4,9% în gospodăriile de salariați, 1,6% în cele de țărani, 2,3% în cele de pensionari și 3,2% în cele de șomeri. În funcție de numărul de copii din familie, ponderea cheltuielilor pentru educație este de 4,3%, în cazul familiilor cu un copil, 3,9%, în cazul celor cu 2 copii, 3,1%, în cazul celor cu 3 copii și 2,6%, în al celor cu 4 sau mai mulți copii (Panduru, Molnar, 2001).

c. Creșterea polarizării accesului la educație. Axele polarizării în sistemul educațional sunt:

A. După mediul de rezidență. Cercetări calitative² întreprinse în mediul rural ne permit să listăm o serie de probleme cu care se confruntă unele dintre școlile din mediul rural și care contribuie la menținerea unei polarizări accentuate a învățământului, după acest criteriu. Astfel, **dotarea materială** a școlilor din mediul rural este, în cele mai multe cazuri, inferioară celei din urban. Mobilierul învechit, clădirile aflate în stare de degradare accentuată, lipsa apei curente în școală,

---

² Vezi, de exemplu, cercetarea realizată cu sprijinul Fundației Centrul Educația 2000+ și al Ministerului Educației și Cercetării, în perioada februarie-martie 2002.

absența laboratoarelor și a sălilor, de sport, lipsa materialelor didactice și a calculatoarelor (sau numărul lor insuficient) fac din mediul rural un mediu defavorizat, comparativ cu cel urban. În plus, existența în mediul rural a unor **probleme legate de resursele umane** (navetismul, calificarea insuficientă și fluctuația cadrelor didactice) accentuează polarizarea dintre rural și urban.

Nivelul scăzut de educație al părinților elevilor din mediul rural³ și, ca urmare, lipsa lor de implicare în problemele școlii are consecințe în planul suportului pe care familia îl poate acorda copiilor. În plus, spre deosebire de mediul urban, elevii din mediul rural suportă dezavantajul de a lucra în activități agricole, în gospodărie sau în afara ei, alături de familia lor. Prin urmare, timpul și efortul alocat învățării, în cazul acestor elevi, este mult mai mic, comparativ cu cel pe care elevii din urban îl dedică îndeplinirii sarcinilor școlare. Aceste probleme ale învățământului rural contribuie la diminuarea șanselor elevilor de a accede la niveluri superioare de învățământ și sunt tot atâtea surse care conduc la crearea și menținerea polarizării dintre grupurile sociale implicate în învățământul rural și cel urban.

Rezultatele examinării elevilor din clasele a IV-a relevă diferențele de performanță, în funcție de mediul de rezidență. Calitatea instruirii, și de aici, diferențele de șansă școlară și profesională între absolvenții din cele două medii este un alt aspect al polarizării în educație.

Tabelul nr. 3

Diferențe rural/urban la rezultatele examinării elevilor din clasa a IV-a, pe niveluri de performanță, 2000

Materia	Mediul de rezidență	Performanța (%)			
		Nesatisfăcător	Satisfăcător	Bine	Foarte bine
Limba maternă	Urban	3,5	6,9	18,8	70,8
	Rural	17,0	17,1	29,9	36,1
Matematică	Urban	4,5	7,4	28,0	60,2
	Rural	17,2	19,6	32,0	31,2
Științe	Urban	1,2	6,3	31,8	60,7
	Rural	8,2	17,9	40,3	33,6

Sursa: SNEE, 2002.

Cel mai important obstacol în calea egalizării șanselor de acces la învățământul secundar constă în modul în care este distribuită rețeaua de învățământ (din 1 295 de licee, doar 185 se află în mediul rural, și aproape toate au profil agricol) (Vlăsceanu, 2002). Nivelul de pregătire asigurat prin învățământul obligatoriu, diferit de la o școală la alta, reprezintă cel de-al doilea obstacol în asigurarea de șanse egale. Liceele, școlile profesionale, școlile de ucenici

³ „O anchetă asupra forței de muncă realizată în 1997 arată că 28% din populația activă din mediul rural avea doar educație primară sau nu avea deloc educație formală, comparativ cu un procent de 3% în mediul urban”, *Denied a future?*, vol.1, *Save the Children*, 2001, București, pag. 310.

funcționează, în marea lor majoritate, în mediul urban sau în comunele mari, astfel încât absolvenții din mediul rural sunt nevoiți să suporte costuri suplimentare cu educația: cazare, transport, masă etc. În aceste condiții, este explicabil de ce traseul educațional al multor absolvenți de gimnaziu din mediul rural se oprește la opt clase.

Tabelul nr. 4

Efectivele de elevi din învățământul secundar

		95/96	96/97	97/98	98/99	99/00	00/01
Înv. liceal	T	787211	792788	765903	718017	694376	694461
	U	75,3%			75,9%	76,4%	75,2%
	R	24,7%			24,1%	23,6%	23,3%
Înv. profesional	T	212326	202780	193097	180405	166414	177174
	U	61,0%	61,9%	61,6%	61,6%	62,8%	62,3%
	R	39,0%	38,1%	38,4%	38,4%	27,2%	37,7%
Înv. ucenici	T	72697	58858	53596	46728	55500	62109
	U	42,6%	42,6%	42,9%	40,6%	42,3%	44,4%
	R	57,4%	57,4%	57,1%	59,4%	57,7%	55,6%

Chiar dacă se apreciază că aproximativ 80% dintre absolvenții învățământului gimnazial își continuă studiile într-o formă sau alta de învățământ secundar, diferențele, atât pe diferitele forme de învățământ secundar cât și între medii de rezidență, sunt evidente. Doar în ceea ce privește școlile de ucenici, numărul elevilor din mediul rural îl depășește pe cel al elevilor din urban.

B. Polarizarea educațională pe niveluri de învățământ.

În situația actuală există un risc crescut de polarizare a generației tinere în două segmente: cei care urmează și finalizează învățământul superior, asigurându-și integrarea socială și profesională, și cei care nu pot urma și finaliza o astfel de formă de învățământ secundar, sau nu termină nici măcar învățământul primar și gimnazial, cu obținerea certificatului de capacitate. La nivelul învățământului secundar (inclusiv cel vocațional), rata de cuprindere a cunoscut scăderea cea mai mare dintre toate formele de învățământ, cei mai defavorizați fiind elevii din mediul rural. Din cauza costurilor educaționale prea ridicate pe care le-ar implica continuarea școlii – de multe ori, într-o altă localitate decât cea de proveniență – aceștia întrerup studiile după învățământul obligatoriu. Astfel, proporția tinerilor care nu reușesc să obțină o altă diplomă decât cea de capacitate se plasează în jurul a 15–16% dintr-o generație.

Pe niveluri de învățământ, comparativ cu situația existentă la nivelul învățământului superior, care a înregistrat o diversificare intensă după 1989, învățământul secundar a înregistrat un declin generat atât de cadrul socioeconomic al tranziției cât și de lipsa unei perspective pe piața muncii, după absolvirea învățământului la acest nivel. Dacă în 1990, procentul elevilor din școli secundare tehnice era de 85% din totalul elevilor din educația secundară, în anul 1999 ponderea acestora a scăzut la numai 62,3%.

Tabelul nr. 5

Proporția absolvenților învățământului primar/gimnazial în perioada 1991–2000 din cohortele corespunzătoare de elevi

An debut în cl. I-a/V-a	1987-88	1988-89	1989-90	1990-91	1991-92	1992-93	1993-94	1994-95	1995-96	1996-97	
An absolvire cl. IV-a/VIII-a *	1990/1991	1991/1992	1992/1993	1993/1994	1994/1995	1995/1996	1996/1997	1997/1998	1998/1999	1999/2000	
Intrați	cl. I	374,3	350,4	324,2	279,1	334,1	339,8	362,2	376,3	370,4	356,2
	cl. V	383,6	378,5	370,9	372,9	357,1	333,4	302,7	262,7	309,0	313,9
Absolvenți	cl. IV	328,8	304,1	273,3	244,5	295,1	303,1	324,6	335,0	330,3	324,6
	cl. VIII	331,6	316,9	291,5	311,9	300,0	283,7	261,9	227,9	271,1	278,9
Pondere %	cl. IV	87,9	86,8	84,3	87,6	88,3	89,2	89,6	89,0	89,2	91,1
	cl. VIII	86,4	83,7	78,6	83,6	84,0	85,1	86,5	86,8	87,7	88,8

Sursa: Institutul Național de Statistică și Studii Economice; Institutul de Științe ale Educației, 2002.

În funcție de nivelul de învățământ și mediul de rezidență: „...se constată diferențe semnificative între mediul urban și rural privind pierderile de elevi, atât în nivelul primar, dar în special gimnazial. În ultimul caz, diferența este de aproximativ 5 puncte procentuale, situație ce confirmă rezultatele altor studii care se referă la o rată mai ridicată a abandonului în mediul rural, acesta producându-se, îndeosebi, după nivelul primar” (Jigău, Surdu, 2002).

În comparație cu anul 1989, când rata de înscriere la nivel preșcolar era de 83%, în ultimii ani s-a înregistrat o scădere constantă a acesteia, ajungându-se în anul 1993 la 50,2%, urmând apoi un trend crescător. Cu toate acestea, rata de înscriere în grădinițe era în anul 1999 de numai 65,2%. Această situație este o consecință a faptului că după Revoluție, din cauza problemelor socioeconomice, familia a trebuit să joace în România un rol mult mai mare în rezolvarea problemelor sociale ale membrilor săi, preluând sarcini care în țările din jur au revenit statului. Aceasta este explicația pentru care polarizarea în educație se formează încă de la nivelul preșcolar.

Polarizarea învățământului poate fi privită și pe axa **învățământ universitar – învățământ preuniversitar**. Din tabelul următor reiese că, în timp ce învățământul universitar cunoaște o creștere substanțială, în învățământul preuniversitar (mai puțin cel primar, conform celor arătate mai sus) se poate vorbi de o scădere a numărului de elevi. Această scădere este mai accentuată în învățământul liceal. Dincolo de tendințele demografice care ar putea fi invocate, presupunem că există o serie de factori sociali care condiționează accesul la educație. Astfel, liceul devine o formă de școlarizare pe care din ce în ce mai puțini elevi/familii și-o pot permite. Polarizarea învățământului se asociază cu structura polarizată a societății.

Tabelul nr. 6

Rata de cuprindere în învățământ (%)

Forme de învățământ	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Învățământ primar	90,8	92,4	93,8	96,9	99,7	99,5	99,1	97,5	99,8	100,0
Gimnaziu	91,4	88,9	86,1	86,5	84,3	86,7	86,4	94,3	94,3	93,9
Învățământ secundar	90,7	76,1	65,7	63,7	66,1	68,6	69,1	68,6	67,8	69,4
Învățământ superior	10,6	12,5	20,2	22,7	22,7	20,9	22,2	22,7	25,4	28,0

Sursa: Raportul Național al Dezvoltării Umane, România, 2000, PNUD.

Un alt nivel de învățământ la care au avut loc schimbări semnificative, după 1989, îl constituie cel superior, unde numărul total de studenți s-a dublat față de acest an, rata de înscriere ajungând, în anul 1999, la 28%, față de numai 10,6% în 1990. O dată cu apariția învățământului particular s-au accentuat inegalitățile sociale, pe de o parte, pentru că familiile/tinerii săraci nu au posibilitatea de a-și plăti taxele la universități private, și, pe de alta, datorită diminuării burselor (sociale) și subvențiilor per student, care ofereau tinerilor provenind din familii sărace posibilitatea de a urma o formă de învățământ superior.

C. Polarizarea după caracteristicile resurselor umane.

Numărul, vârsta, nivelul de calificare și fluctuația cadrelor didactice constituie, prin efectele lor, o altă sursă de polarizare în educație. De asemenea, nivelul scăzut de salarizare existent în învățământ a condus la scăderea atractivității profesiei de dascăl.

Navetismul este considerat o problemă, în special în localitățile depărtate de oraș (30 kilometri), unde nu există mijloace de transport în comun. În consecință, implicarea cadrelor didactice navetiste în activități extrașcolare (inclusiv meditații) este cvasi-inexistentă, iar cazurile de absenteism ale profesorilor sunt relativ frecvente. Fluctuația de personal se datorează atracției pe care o exercită școlile din oraș (sau cât mai apropiate de oraș) asupra cadrelor didactice. Acest lucru este explicabil prin inconvenientele navetismului și ale cheltuielilor de transport (care, în cele mai multe cazuri, nu sunt decontate), dar și prin oportunitățile oferite de oraș – în termeni de viață culturală, socială ș.a. În comunitățile sărace, numărul cadrelor didactice calificate este mai scăzut decât în comunitățile dezvoltate. De asemenea, profilul cadrelor didactice tinde să fie polarizat, în funcție de vârsta acestora: predomină cadrele didactice tinere și cele aflate spre sfârșitul carierei, în cazul primilor tendința fiind de părăsire a sistemului de învățământ, datorită neatractivității lui.

D. Polarizarea în funcție de participarea școlară. Sistemul educațional se confruntă cu probleme legate de participarea școlară scăzută a copiilor provenind din familii sărace, abandonul școlar, repetenția și necuprinderea unui segment de

populație de vârstă școlară în sistem. Deși rata de cuprindere în învățământul primar și gimnazial nu a cunoscut o scădere în ultimii zece ani, din cauza unor factori sociali și economici, multe familii aflate în sărăcie nu își trimit cu regularitate copiii la școală, frecvența cu care aceștia urmează cursurile învățământului obligatoriu fiind mai scăzută și, ca urmare, calitatea pregătirii lor școlare diminuând șansele de acces ale acestora pe piața muncii.

Ratele de înregistrare în învățământ reflectă situația din perspectiva școlii, care furnizează datele oficiale pentru fiecare an școlar, însă nu reflectă participarea școlară efectivă a elevilor cuprinși în învățământ. Pentru învățământul secundar (inclusiv cel vocațional), rata de cuprindere a cunoscut scăderea cea mai mare dintre toate formele de învățământ, ajungând de la 90,7% în 1990 la numai 69,4% în 1999, în 1993 înregistrându-se rata cea mai mică de înscriere din ultimii ani, de 63,7%. La acest nivel de învățământ, cei mai defavorizați sunt elevii din mediul rural, care din cauza costurilor educaționale prea ridicate pe care le-ar implica continuarea școlii sunt obligați să întrerupă studiile după învățământul obligatoriu.

Tabelul nr. 8

Populația școlară și rata brută de cuprindere în învățământ, pe forme de învățământ

Indicatori	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Populația școlară (mil. pers.),	5066,0	4805,4	4664,9	4569,3	4594,5	4703,3	4688,3	4643,4	4631,2	4578,4
- învățământul pre-universitar	4844,0	4535,2	4372,2	4268,5	4294,0	4312,5	4260,3	4196,5	4127,3	4031,1
- învățământul superior	222,0	270,1	292,7	300,8	300,5	390,8	428,0	446,9	503,9	547,3
Rata brută de cuprindere (%)										
- preșcolar	54,5	51,9	53,3	50,2	55,2	58,4	60,4	62,8	64,2	65,2
- primar	90,8	92,4	93,8	96,9	99,7	99,5	99,1	97,5	99,8	100,0
- gimnazial	91,4	88,9	86,1	86,5	84,3	86,7	86,4	92,3	94,3	93,9
- secundar	90,7	76,1	65,7	63,7	66,1	68,6	69,1	68,6	67,8	69,4
- superior	10,6	12,5	20,2	22,7	22,7	20,9	22,2*	22,7*	25,4*	28,0*

Sursa: MEN, INSSE.

* inclusiv învățământul postliceal și de maiștri.

Privind rata de participare școlară pe grupe de vârstă, pe anul 2000 aceasta înregistrează, pentru clasele 1-8, valori semnificativ mai scăzute decât ratele de înregistrare pentru același an școlar 1999/2000, dar mai ridicate, la nivelul învățământului secundar.

Tabelul nr. 9

Rata de participare școlară pe grupe de vârstă, 2000

Grupa de vârstă	Toată populația
0 – 6 ani	1,3%
7 – 14 ani	87,6%
15 – 18 ani	78,8%

Sursa: Yale University/World Bank Household Survey, 2000.

Urmările preluării unei părți considerabile din cheltuielile pentru educație de la bugetul de stat de către familie sunt diverse, creșterea inegalității de șansă în fața școlii fiind una dintre ele. Aceasta se manifestă prin scăderea drastică a ratei de participare școlară, în mediile sărace, și prin numărul în scădere de tineri din mediul rural care urmează liceul și facultatea.

Tabelul nr. 10

Abandonul școlar în învățământul preuniversitar, pe niveluri de învățământ

Indicatori	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Rata abandonului școlar (%), total	4,9	3,9	2,2	1,9	2,0	1,9	1,9	2,0	2,2	
Din care,										
- primar	1,6	1,3	1,5	0,4	0,6	0,5	0,6	0,6	0,8	0,8
- gimnazial	1,9	1,3	1,4	0,8	1,4	1,0	1,0	1,0	1,1	0,9
- liceal	7,3	5,4	4,8	4,4	4,2	3,9	4,0	4,2	4,3	3,7
- profesional	8,2	6,3	1,8	5,0	4,1	5,0	5,4	5,6	5,6	5,2
Pondere copiii de 7-14 ani necuprinși în școală (%)	8,9	9,5	9,3	8,7	8,1	6,7	5,6	5,0	3,0	3,2

Sursa: MEC, INSSE.

Analizând evoluția ratei abandonului pe niveluri de învățământ, se constată o scădere constantă până în anul 1993 și o stabilizare la nivelul de 1,9-2% în următorii cinci ani. Cu toate acestea, prevenirea abandonului școlar trebuie să constituie o prioritate a politicilor educaționale din România. Rata abandonului școlar reflectă situația numai la nivelul elevilor înscriși într-o formă de învățământ. Există însă un segment de copii care nu sunt înscriși în nici o formă de învățământ și a căror pondere în rândul copiilor între 7-14 ani, deși în scădere de la 9,5%, în anul 1991, la 3,2%, în 1999, constituie totuși un procent semnificativ în rândul copiilor cu vârstă școlară.

Rate ridicate ale abandonului școlar se înregistrează la nivelul învățământului secundar (liceal și profesional). Deși statisticile indică o scădere a acestora, de la

7,3% în 1990 la 3,9% în 1995, lipsa resurselor financiare și costurile educaționale ridicate constituie, pentru majoritatea copiilor provenind din familii sărace, cauze ale întreruperii studiului după absolvirea învățământului obligatoriu sau ale abandonului școlar la acest nivel. Având în vedere faptul că învățământul obligatoriu nu asigură o calificare profesională, iar ofertele de muncă pentru învățământul secundar sunt, atât din punct de vedere calitativ cât și cantitativ, limitate, mulți dintre tinerii absolvenți ai acestor forme de învățământ sunt expuși riscului excluderii sociale. Pe termen lung, din cauza creșterii numărului de tineri care nu reușesc să obțină decât diploma de capacitate, a ofertei limitate pentru absolvenții de școli profesionale și de ucenici, a devalorizării diplomelor de studii superioare, nu atât datorită numărului lor ridicat, ci, mai degrabă, datorită insuficienței dezvoltării economice, este posibil ca educația să nu contribuie într-o măsură apreciabilă la diminuarea fenomenului de excludere, ci mai degrabă la favorizarea lui.

MĂSURI ȘI PROGRAME DE SPRIJIN DESTINATE ACCESIBILITĂȚII ÎNVĂȚĂMÂNTULUI

În România, acest tip de măsuri și programe se derulează de puțin timp, de unde și dificultatea de a evalua rezultatele și de a aprecia efectele asupra populației, dar și asupra sistemului educațional. Politicile educaționale derulate în ultimii ani în România includ, deja, unele măsuri destinate creșterii accesibilității învățământului, măsuri care pot fi grupate după cum urmează:

1. Măsuri specifice sistemului de învățământ:

- Programul de relansare a învățământului rural, inițiat de Ministerul Educației și Cercetării, în colaborare cu Banca Mondială (1998);
- Curriculum la decizia școlii;
- Flexibilizarea anului școlar;
- Politica proprie de personal (proiect întrerupt în momentul de față pentru evaluarea rezultatelor);

2. Măsuri care vizează integrarea socială și profesională a tinerilor care au părăsit sistemul de învățământ, fără a avea vreo calificare:

- Programul de combatere a marginalizării și excluderii sociale și profesionale a tinerilor care au abandonat învățământul obligatoriu și nu au dobândit competențele minime necesare ocupării unui loc de muncă (1999);
- Programul de educare a adulților în școli și licee (2000);

3. Măsuri cu caracter social:

- Asigurarea rechizitelor școlare gratuite pentru elevii care provin din familii cu venituri reduse;
- Asigurarea de produse lactate și de panificație pentru elevii din învățământul preșcolar și primar;

- Programul privind acordarea de burse pentru continuarea studiilor pentru studenți, în vederea prevenirii și combaterii marginalizării sociale;
- Acordarea de burse de studii unor studenți din mediul rural;
- Programe de suport social și educațional al familiilor sărace, în vederea facilitării accesului la educație al copiilor provenind din aceste medii: distribuirea gratuită a rechizitelor, PIN 1 și PIN 2 (prin care familiile sărace au fost sprijinite cu bunuri, îmbrăcăminte, alimente de bază, plata datoriilor la utilitățile publice).

Deși nu se poate ignora rolul pozitiv al acestor programe, cercetările efectuate au înregistrat disfuncții privind aplicarea lor. În cazul programului de distribuire gratuită a rechizitelor, multe familii sărace au reclamat, fie nerespectarea cuantumului alocat rechizitelor, fie costurile foarte mari necesare întocmirii dosarului social. De multe ori, conform acestora, costurile dosarelor depășeau cele ale manualelor și rechizitelor. S-au înregistrat, de asemenea, disparități atât în ceea ce privește programele PIN 1 și 2, cât și programul „Cornul și laptele”. În unele localități sărace, beneficiarii au reclamat faptul că numai câteva familii au primit sprijin în alimente și haine, unii dintre aceștia valorificându-le mai departe prin vânzare, în timp ce alte familii sărace nu au avut acces la aceste bunuri. Programul de distribuire a laptelui și cornului a întâmpinat, inițial, dificultăți legate de furnizorii locali ai acestor alimente, clientelismul local sau calitatea produselor destinate școlărilor.

Condiționarea plății alocației pentru copii de frecventarea școlii a avut efecte pozitive în combaterea neparticipării școlare, având în vedere că pentru marea majoritate a familiilor sărace (în special cu mulți copii) alocația copiilor reprezintă principala sursă de venit a gospodăriei. De asemenea, se impune ca și acordarea VGM de către autoritățile locale să fie condiționată de participarea școlară, în caz contrar, copiii de vârstă școlară care nu merg la școală fiind excluși din calculul VMG.

Ar fi de dorit ca programul „cornul și laptele” să se adreseze numai elevilor care provin din familii defavorizate și care vor fi identificați la nivelul fiecărei școli de către cadrele didactice. Considerăm că astfel se va asigura, cu aceleași resurse financiare, un ajutor mai consistent, orientat acolo unde este într-adevăr nevoie.

La rândul său, programul privind acordarea burselor de studiu ar trebui extins și la nivelul învățământului secundar, asigurându-se astfel accesul unui număr mai mare de absolvenți ai învățământului gimnazial (în special din mediul rural) la învățământul secundar și, ulterior, în învățământul superior.

Introducerea modelului „school after school” ar putea contrabalansa lipsa resurselor materiale ale părinților (bani de meditații), nivelul scăzut de educație al părinților și lipsa condițiilor adecvate studiului. De această măsură pot beneficia toți elevii din învățământul preuniversitar. În spațiile special amenajate, elevii își pot pregăti temele, își pot petrece timpul liber sau se pot juca sub supravegherea

personalului autorizat. Acest personal poate fi format din cadre didactice disponibilizate, cadre didactice pensionare sau din cadre didactice încadrate deja în învățământul de masă, în vederea completării veniturilor. Se asigură, astfel, nu numai un spațiu sigur pentru elevi, ci și locuri de muncă. Aceste spații pot aparține școlii (acolo unde nu se învață în schimburi) sau altor instituții (cămine culturale, clădiri din administrația locală etc.).

Fără a ignora măsurile deja întreprinse în direcția creșterii accesului la educație al copiilor provenind din familiile sau medii defavorizate, există încă aspecte critice, legate de funcționarea sistemului educațional, care necesită o strategie pe termen lung și politici educaționale incluzive.

În opinia noastră, aceste **puncte critice** sunt legate de următoarele aspecte:

1. Finanțarea învățământului.

- subfinanțarea învățământului;
- dependența finanțării școlilor de nivelul economic de dezvoltare de la nivel local, ceea ce conduce la polarizare: resurse mari în localități bogate și resurse limitate în localități sărace; de asemenea, școlile vor depinde și de relațiile dintre autorități și reprezentanții școlii, de interesele de grup locale;
- veniturile extrabugetare depind de nivelul de dezvoltare al localității, de veniturile populației.

2. Organizarea învățământului.

- pentru calificările asigurate prin școlile de ucenici și școlile profesionale nu există ofertă pe piața forței de muncă, sau aceasta este limitată;
- absolvenții de gimnaziu nu beneficiază de burse pentru continuarea studiilor în învățământul secundar;
- condițiile în care se desfășoară procesul de învățământ sunt diferite de la o școală la alta, de la o regiune la alta etc. (cadre didactice, dotarea tehnico-materială a școlilor, mod de organizare a procesului educativ).

3. Colaborarea cu familiile

Relația între școală și părinți se limitează, de regulă, la simpla participare a acestora din urmă la ședințele cu părinții, în care, de obicei, se discută costurile educației. De multe ori, părinții elevilor cu probleme nu participă la aceste întâlniri, astfel încât se poate spune că cele două „lumi” nu se cunosc: părinții nu știu care sunt și ce eforturi fac cadrele didactice, iar acestea nu cunosc mediul sociofamilial din care provine elevul.

CE ESTE DE FĂCUT: posibile măsuri și direcții de acțiune care pot conduce la creșterea accesibilității învățământului

Direcțiile de acțiune pe care le propunem sunt structurate pe componentele sistemului de învățământ la nivelul cărora am identificat probleme, dezechilibre sau aspecte deficitare, așa cum au fost ele prezentate mai sus:

1. Finanțarea învățământului

Criteriile care ar trebui să devină prioritare în finanțarea instituțiilor școlare, precum și în verificarea și evaluarea utilizării fondurilor sunt:

- numărul de elevi care învață în școala respectivă, luându-se în calcul costul școlarizării unui elev pe un an școlar;

- mediul socioeconomic în care funcționează școala.

Alte măsuri în domeniul finanțării educației ar putea viza crearea unui cadru legal, prin care școala să obțină venituri financiare extrabugetare, prin:

- prestarea unor activități în folosul comunității, precum: cursuri de învățare a limbilor străine, cursuri de informatică, activități sportive, orientare școlară și profesională, alfabetizarea populației;

- campanii de strângere de fonduri în beneficiul școlii. Strângerea de fonduri nu constituie o practică obișnuită, în majoritatea școlilor. Școala se comportă, mai degrabă, ca o organizație birocratică, decât ca una antreprenorială sau ca un ONG. În general, la nivelul școlilor nu există un comportament de prospectare a pieței și a resurselor locale, ci există o atitudine pasivă, de așteptare a intervenției statului. Ar fi, probabil, utile cursuri de strângere de fonduri pentru cadrele didactice, care să stimuleze gândirea, în perspectiva autonomiei și descentralizării școlilor.

2. Organizarea învățământului

La acest capitol, propunerile vizează, în primul rând, **autonomia instituțională**:

- posibilitatea fiecărei instituții școlare de a angaja personalul didactic, în funcție de propriile opțiuni și interese, pe baza unor contracte pe termen limitat încheiate între cadrul didactic și instituția școlară, cu posibilitatea prelungirii lui, în funcție de aprecierile consiliului de administrație, părinților și elevilor;

- creșterea autonomiei școlilor, dar și a cadrelor didactice la clasă, în vederea adoptării celor mai eficiente metode de învățare, în funcție de nivelul clasei;

- salarizarea cadrelor didactice în funcție de performanțele obținute și mai puțin în funcție de vechimea în muncă, încurajându-se astfel orientarea tinerilor spre profesia de cadru didactic, reducerea fluctuațiilor de personal didactic;

- întărirea rolului consilierilor pe probleme de orientare școlară și profesională (existența în fiecare școală, sau cel puțin la nivel de școală coordonatoare, a unui cabinet OSP).

Un alt domeniu care necesită suport major îl constituie **învățământul rural**. La acest capitol, direcțiile de acțiune ar trebui să vizeze:

- infrastructura, acoperirea teritorială cu unități de învățământ, dotarea și renovarea acestora (atragera resurselor locale în completarea celor de la bugetul statului);

- transportul elevilor, bursele sociale și asigurarea, pentru cei care doresc să urmeze în altă localitate învățământul secundar, a cazării în căminele unităților de învățământ (în prezent, subfinanțate și subdimensionate);

– resursele umane: calificarea acestora și motivarea cadrelor didactice, pentru a se putea orienta spre învățământul rural, cadre calificate;

– creșterea șanselor educaționale ale copiilor/tinerilor provenind din acest mediu (prin măsuri complementare de suport social al familiilor).

O altă mare provocare pentru actualul sistem educațional din România o constituie **adaptarea politicilor educaționale și a sistemului școlar la cerințele societății și ale pieței muncii**, în vederea creșterii semnificației sociale și profesionale a instituției școlii și a valorizării personale a copiilor/tinerilor provenind din segmentele vulnerabile ale societății. În situația actuală, perspectivele de integrare pe piața muncii pentru elevii provenind din aceste medii sunt foarte scăzute, având în vedere faptul că aceștia au șanse reduse de finalizare a unui ciclu școlar cu o specializare profesională, deci, implicit, prezintă riscuri majore de excludere de pe piața muncii actuale. Instituția școlii ar trebui să reducă decalajul existent în prezent între pregătirea pe care aceasta o oferă și cerințele societății românești în schimbare. În momentul de față, singura „rută” care ar asigura șansele cele mai mari pe piața muncii și pe cele de integrare socială este școala primară – liceu – facultate/colegiu, care este însă inaccesibilă unui număr foarte mare de copii, provenind din medii defavorizate.

3. Colaborarea cu autoritățile locale și comunitatea

Posibilele măsuri care să faciliteze colaborarea cu autoritățile locale și comunitatea ar putea consta în:

– *Campanii de conștientizare a beneficiilor școlarizării*. Costurile sunt mai scăzute și eficiența unui astfel de tip de campanie este mai ridicată atunci când avem de-a face cu o campanie directă și nu cu una mediată. Campania directă ar putea include vizite la domiciliul elevilor, propaganda vizuală (afișe, revista școlii), distribuirea de materiale promoționale (rechizite) cu mesaj stimulat, lectorate cu părinții și, în general, activitățile care solicită o mai mare implicare a părinților.

– *Creșterea rolului școlii în viața comunității*. Acest lucru s-ar putea face prin elaborarea de proiecte, de către cadrele didactice, menite să atragă resurse pentru comunitate. Cercetări anterioare arată că, deopotrivă, părinții, profesorii și reprezentanții comunității ar fi interesați să fie antrenați în a urma cursuri care să le ofere informații despre potențiali finanțatori, scriere de proiecte, realizare de parteneriate ș.a.

– *Programe de educație a adulților*, care să aibă ca obiective creșterea nivelului cunoștințelor, pentru a-i putea ajuta și supraveghea pe copii în sarcinile școlare, revalorizarea rolului școlii în societate și în strategiile de viață, realizarea unei mai bune comunicări cu școala. Acest tip de programe ar putea contribui la creșterea nivelului de educație al părinților, care am văzut că reprezintă o problemă pentru cei din mediul rural.

4. Colaborarea cu familiile

La nivelul fiecărei instituții școlare, părinții elevilor ar trebui:

- să participe la luarea deciziilor privind curriculumul la decizia școlii și să fie consultați cu privire la stabilirea vacanțelor copiilor, în conformitate cu prevederile referitoare la flexibilizarea anului școlar;
- să identifice, alături de profesori, soluțiile pentru reducerea eșecului școlar;
- să dețină un rol decisiv în procesul de orientare școlară și profesională a elevilor;
- să fie informați cu privire la diversele facilități acordate elevilor pentru continuarea studiilor, să fie sprijiniți în realizarea documentației necesare;
- invitați și încurajați să participe la activități școlare și extrașcolare ale elevilor (excursii, tabere pentru copii).

5. Parteneriatul

Este o măsură care poate facilita procesul de inserție socială și profesională a tinerilor. Instituțiile școlare pot încheia contracte cu diverși agenți economici de stat și privați, în vederea susținerii sistemului educativ prin:

- asigurarea stagiilor de practică ale elevilor, astfel încât să faciliteze trecerea acestora de la școală la piața forței de muncă; implicarea școlii în prospectarea pieței de muncă locale/regionale, orientarea profesională a elevilor și acordarea de sprijin/asistență din partea școlii în găsirea unui loc de muncă;
- susținerea unor cursuri de pregătire profesională de către specialiști din diverse domenii de activitate;
- adițional, introducerea în școală a unor ateliere de meserii, eventual meserii tradiționale pentru o anumită zonă rurală, ar facilita dobândirea unor abilități practice, a unei meserii, de către elevii care nu pot atinge un nivel mai înalt de școlaritate.

BIBLIOGRAFIE

1. Hénaire, Jean, *Le droit à l'éducation: entre discours et réalités*, www. eip-cifedhop.org, 2001.
2. Jigău, Mihaela (coord.) *Învățământul rural din România, condiții, probleme și strategii*, București, Editura MarLink, 2001.
3. Mihăilescu, Ioan (coord.), *Un deceniu de tranziție. Situația copilului și a familiei în România*, UNICEF, București 2000.
4. Panduru, Filoftea, Molnar, Maria, *Familia și copilul în România*, UNICEF, INS, ANPCA, București, 2001.
5. Sandu, D., *Sociologia tranziției*, București, Editura Polirom, 1993.
6. Vlăsceanu, Lazăr (coord.), *Schimbare și continuitate în reforma curriculară în învățământul obligatoriu. Studiu de impact*, Iași, Editura Polirom, 2002.
7. *Situația sărăciei în România*, ICCV/PNUD, București, 2001.

8. *Participarea școlară a copiilor rromi: probleme, soluții, actori*, Ministerul Educației și Cercetării, Institutul de Științe ale Educației, Institutul de Cercetare a Calității Vieții, UNICEF, București, 2002.

9. *Planul național anti-sărăcie și promovare a incluziunii sociale*, iulie 2002, Guvernul României.

10. *Raportul Național al Dezvoltării Umane România 1999*, PNUD/Academia Română, București, Editura Expert, 1999.

11. *Raportul Național al Dezvoltării Umane – România 2000*, PNUD, București, 2001.

12. *România – un deceniu de tranziție. Raport național al dezvoltării umane România 2001–2002*, Programul Națiunilor Unite Pentru Dezvoltare – România.

13. *Yale University/World Bank Household Survey*, 2000.

14. *La lutte contre l'échec scolaire: un défi pour la construction européenne*, www.eurydice.org.